

УДК 314.18

**Л.Б. Костровець**, канд. держ. упр., доцент  
Донецький державний університет управління

## ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ДО 2015 РОКУ

*У статті визначені основні положення Концепції демографічного розвитку України до 2015 року, розглянуто стан демографічної ситуації і зроблено висновок, яким чином можливо досягнути визначених цілей державної демографічної політики.*

**Постановка проблеми.** Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування. Від демографічних характеристик працездатного населення і показників демографічного розвитку залежить розвиток трудового потенціалу і, як результат, величина сукупного національного доходу. Розглянувши комплекс проблем щодо соціально-демографічної ситуації, їх рішення можливе за допомогою концепції.

Подолання демографічної кризи і досягнення сталого демографічного розвитку, нормалізація відтворення населення є тривалим і складним процесом. При цьому зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу. Подолання кризових проявів найгостріших проблем демографічного розвитку на сьогодні є найактуальнішим завданням українського суспільства, вирішення якого потребує цілеспрямованого комплексного державного впливу на відповідні процеси.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Демографічний потенціал є рушійною силою й основою при визначенні пріоритетних напрямків подальшого розвитку країни. Тому цілком логічним є зростання інтересу до дослідження проблематики демографічних процесів серед науковців, таких як: С. Вовканич, Б. Данилишин, С. Бандур, Т. Заяць, Х. Копистянська, В. Куценко, Л. Ноджак, С. Мельник. Актуальність розробки науково обґрунтованої стратегії демографічного розвитку, відповідних заходів і механізмів її реалізації зумовлена необхідністю пом'якшення наслідків демографічної кризи, усунення загроз національній безпеці України у соціально-економічній сфері.

**Метою статті** є дослідження впливу демографічних процесів на стан України й визначення основних важелів державного регулювання цими процесами в контексті Концепції демографічного розвитку до 2015 року.

**Виклад основного матеріалу.** Одним з визначальних чинників для забезпечення стабільного, ефективного та інноваційного розвитку держави є демографічна ситуація в країні. Вирішення проблеми оптимального демографічного розвитку в Україні слід розглядати як першочергове завдання держави, як фактор і водночас як результат її функціонування [1]. Сучасна демографічна ситуація в Україні створює реальну загрозу національним інтересам і безпеці. За останні 10 років чисельність населення України зменшилась майже на 4,5 млн, і це при тому, що в Україні не було ні війн, ні збройних конфліктів, ні масових епідемій. Якщо в 1991 р. народжуваність перевищувала смертність, то у 2008 р. в Україні померло на 244 тис. більше ніж народилось. За останніми даними Державного комітету статистики України, за січень 2011 року вже померло майже на 20 тис. осіб більше ніж народилося, тобто якщо динаміка не зміниться, то в кінці 2011 року можна цілком очікувати природне скорочення населення – 240 тис. осіб. Таким чином, можна вважати, що до 2026 р. чисельність населення України може зменшитись ще на 5-8 млн [2].

Світова практика переконує, що демографічні процеси за будь-яких умов потребують регулювання з боку держави. Необхідність управління демографічним розвитком обумовлюється, по-перше, необхідністю задоволення суспільної потреби у відтворенні населення та його розміщення на території в масштабах і пропорціях, які б відповідали перспективам соціально-економічного розвитку; по-друге, тим, що демографічні процеси та їх об'єктивні суспільно-економічні детермінанти пов'язані безпосередньо через сферу суспільної та індивідуальної свідомості, що виявляється в умовах життєдіяльності і впливає на демографічну поведінку людей. Роль управління зводиться у цьому разі до зменшення можливого розходження між метою індивідуальної демографічної поведінки і метою демографічного розвитку загалом; по-третє, тим, що цілеспрямованості впливу потребують ситуаційні вияви тенденцій демографічних процесів – як на національному, так і на регіональному рівнях. Управління демографічним розвитком здійснюється за допомогою демографічної політики [3].

Відповідно до концепції демографічного розвитку України до 2015 року, демографічна спрямованість має стати одним з головних пріоритетів дій українського керівництва. Зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якісних характеристик населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу, зокрема інтелектуального [4]. У концепції демографічного розвитку України до 2015 року наголошується, що базовим положенням є трактування демографічної політики не як складової соціально-економічної політики, а як її особливої спрямованості, демографічної орієнтації. Концепція являє собою систему ідей та поглядів, що має визначати межі правового та ідеологічного простору, у рамках якого формуватимуться стратегічні пріоритети та програмні документи з питань народжуваності, підтримки сім'ї, здоров'я, тривалості життя, міграції та інших напрямів державного регулювання демографічного розвитку. І тому необхідно розробляти на основі Концепції демографічного розвитку України до 2015 року проект стратегії демографічного розвитку України, який містить завдання та механізми їх реалізації за такими пріоритетними напрямками демографічної політики:

1. Народжуваність та розвиток сім'ї.
2. Поліпшення стану здоров'я, зниження смертності та продовження тривалості життя.
3. Регулювання міграційних процесів.
4. Подолання негативних наслідків старіння населення [5].

Основним інструментом реалізації концепції є державна підтримка сім'ї, що є тим ядром, навколо якого формується вся система заходів демографічної політики. Вона передбачає створення умов для посилення впливу на демографічні процеси засобами “просімейного” реформування усіх сфер суспільного життя і повинна набути статусу національної. Реалізація концепції демографічної політики має галузеву специфіку й органічно поєднана з такими загальнодержавними механізмами, як економічне регулювання, соціальне партнерство тощо. Державна політика щодо соціальної інфраструктури має бути спрямована на створення необхідних умов для збереження і зміцнення репродуктивного здоров'я населення, формування і стимулювання здорового способу життя, вирішення проблем гігієни і безпеки праці, підтримки молоді, захисту інвалідів і людей похилого віку, забезпечення розвитку освіти, культури, відпочинку [6].

Враховуючи складність і специфіку демографічних проблем, перспективи соціального та економічного розвитку України, реалізація частини концептуальних напрямів демографічної політики буде проводитися поетапно, а частини – впродовж усього десятиріччя. Періодизацію здійснено відповідно до Концепції демографічного розвитку до 2015 року. Перший етап (2005-2009 роки) і другий етап (2010-2015 роки), в якому необхідно забезпечити:

1. Вирішення на програмно-цільовій основі завдань державного і місцевого рівня щодо відновлення демографічного потенціалу.

2. Забезпечення ефективної зайнятості, підвищення рівня оплати праці із врахуванням демографічних чинників при її реформуванні.

3. Запровадження системи оподаткування доходів не окремої особи, а сім'ї (включаючи осіб, що перебувають під опікою).

4. Поетапне розширення видів та збільшення асигнувань на кредитування під демографічні цілі – на період навчання, перекваліфікації, відпустки по догляду за дитиною та хворими, у зв'язку зі зміною місця проживання, а також для лікування, оздоровлення тощо.

5. Розробка та запровадження спеціальної програми будівництва муніципального житла для соціально вразливих верств населення.

6. Створення єдиного соціального законодавства відповідно до принципів і норм міжнародного права.

7. Забезпечення вільного доступу до якісного дошкільного виховання дітей.

8. Залучення приватного сектору медичних та соціальних послуг до реалізації державних і муніципальних програм на конкурсних засадах.

9. Запровадження загальнообов'язкового медичного страхування.

10. Розробка механізмів переважного розміщення іммігрантів у сільській місцевості та у малонаселених регіонах.

А також напрямми діяльності впродовж 2005-2015 років є:

1. Удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази з усіх напрямів державної демографічної політики, приведення їх у відповідність з нормами міжнародного права.

2. Підвищення ефективності заходів активної державної політики зайнятості, включаючи працевлаштування за кордоном та інтеграцію іммігрантів.

3. Сприяння розвитку та задоволенню потреб у кредитуванні сімейного підприємництва, фермерства на засадах доступної процентної ставки, пільгового її зниження залежно від кількості дітей у сім'ї.

4. Стимулювання інвестицій у створення сучасної виробничої інфраструктури для обслуговування селянських господарств та підвищення їх ефективності, а також у докорінну перебудову соціальної інфраструктури села з метою поліпшення вікової структури сільського населення та посилення шлюбно-сімейних орієнтацій.

5. Збільшення обсягів та розширення можливостей житлового кредитування, передусім пільгового кредитування молодіжного житлового будівництва, надання кредитів молодим сім'ям з дітьми для облаштування побуту.

6. Створення інфраструктури з надання послуг сім'ям по догляду за дітьми, хворими, немічними тощо, консультацій з питань шлюбу та сім'ї, культурних центрів організації дозвілля і відпочинку сімей.

7. Розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, які залишились без батьківського піклування, розробка заходів та механізмів вирішення проблеми соціального сирітства.

8. Посилення контролю та відповідальності у сфері дотримання законодавчо встановлених норм безпеки праці, поліпшення умов праці жінок, захисту виробничого середовища, ергономічних вимог до облаштування робочих місць.

9. Забезпечення стабільного фінансування закладів соціальної інфраструктури і підвищення ефективності їх використання, відповідності обсягів фінансування структурі і рівню державних соціальних стандартів і гарантій при одночасному реформуванні системи управління галузями соціальної сфери та впровадженні ефективних соціальних технологій.

10. Розвиток соціального страхування на принципах заохочення застрахованих осіб і роботодавців за відсутності страхових випадків.

11. Розробка та реалізація заходів щодо відновлення репродуктивного здоров'я населення, передусім жінок.

12. Забезпечення ефективної профілактики поширення інфекційних захворювань, передусім туберкульозу та ВІЛ/СНІДу, забезпечення повної та ефективної імунізації дітей та підлітків.

13. Відновлення практики обов'язкових періодичних медичних оглядів, масової санітарно-гігієнічної освіти населення.

14. Підвищення якості питної води, впровадження системи оперативного та ефективного контролю за якістю харчових продуктів.

15. Організація надання кваліфікованої медичної допомоги літнім громадянам, які проживають у сільській місцевості, силами сімейних лікарів, дільничних терапевтів та виїзних спеціалізованих діагностичних, консультаційних і стоматологічних бригад.

16. Зміцнення матеріально-технічної бази спеціалізованих закладів для літніх людей та інвалідів, виділення земельних ділянок і надання допомоги у веденні підсобного господарства, поширення практики організації сезонних (на зимовий період) інтернатів для осіб похилого віку.

17. Використання механізмів соціального партнерства через внесення зобов'язань з питань забезпечення підвищення рівня та якості життя населення, відтворення і розвитку трудового потенціалу, інших аспектів демографічної політики до угод усіх рівнів, що укладаються між органами державної влади, організаціями роботодавців та об'єднаннями профспілок.

18. Стимулювання створення неурядових організацій (громадських, благодійних, органів самоорганізації населення тощо), діяльність яких спрямована на розв'язання проблем демографічного розвитку, зокрема на регіональному рівні, координації та сприяння цій діяльності з боку органів державної влади та місцевого самоврядування, підтримки і розвитку місцевих ініціатив у цій сфері.

19. Забезпечення наукового супроводження державної демографічної політики, формування державної програми проведення комплексних, фундаментальних демографічних досліджень.

20. Створення системи моніторингу соціально-демографічної ситуації, реалізації заходів демографічної політики та відповідних, пов'язаних з ними державних цільових програм, їх впливу на демографічну ситуацію в регіонах і країні в цілому, інформаційного забезпечення демографічних досліджень, передусім щодо репродуктивної поведінки населення та трудових міграцій [7].

Отже, механізм реалізації демографічної політики має бути зорієнтованим на ринкові важелі ресурсного й організаційного забезпечення, передбачати фінансування загальних і спеціальних програм за умов поєднання коштів державних, регіональних, місцевих бюджетів, суб'єктів господарювання, а також приватних, благодійних і страхових фондів. Надзвичайно важливою є формування об'єктивної суспільної оцінки демографічних процесів. Необхідно налагодити систематичне їх висвітлення у засобах масової інформації з коментарем провідних учених-демографів. Це дасть змогу позбавитися тенденційності, політичної забарвленості і водночас сприятиме становленню необхідних настанов – репродуктивних, вітальних, міграційних.

**Висновки.** Аналіз наявної в Україні демографічної ситуації та ефективності соціально-демографічної політики свідчить, що необхідно конкретизувати державні заходи, здійснити перехід від адаптивної до активної демографічної політики, яка впливає на основні чинники несприятливої демографічної ситуації в країні: економічні, соціальні тощо. Пріоритетами нової соціально-демографічної політики України, а також державної політики у суміжних сферах, мають стати такі завдання: зміщення фокусу соціаль-

но-демографічної політики з прямого стимулювання народжуваності до непрямих засобів впливу; формування концепції податкового та пільгового стимулювання для підтримки сімей з дітьми; розроблення та впровадження чіткої міграційної політики, спрямованої на формування бажаного культурно-етнічного складу іммігрантів, набуття ними легального статусу, стимулювання освітньої міграції;

формування державної політики, спрямованої на пропагування соціальних цінностей: інституту сім'ї, здорового способу життя тощо; реформування системи соціального захисту та соціального забезпечення заміною великої частини пільг інструментами адресної соціальної підтримки; реформування системи охорони здоров'я через розробку універсального пакета медичного обслуговування та системи платних послуг, а також запровадження інституту обов'язкового медичного страхування.

Для реалізації цих завдань, необхідна узгоджена діяльність центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, активізація інституту громадянського суспільства, залучення приватних структур, що може бути здійснено лише в межах реалізації комплексної державної програми. Усі ці завдання необхідно вирішувати вже протягом найближчого часу, інакше гострі суспільні проблеми загаятимуться у глухий кут, а їхнє розв'язання ставатиме дедалі важчим. Таким чином, існує гостра потреба у розробці, затвердженні та виконанні протягом 2011-2015 років Загальнодержавної соціальної Концепції державного розвитку України.

#### Список використаних джерел

1. Біляцький С. Демографія – найголовніший чинник майбуття / С. Біляцький, А. Хахлюк // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 5. – С. 45-49.
2. Піщуліна О. М. Основні напрями реформування державної політики регулювання ринку праці та управління трудовими ресурсами в Україні / О. М. Піщуліна // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 175-184.
3. Данюк В. М. Управління трудовими ресурсами / В. М. Данюк, А. М. Колот. – К., 1995. – С. 45.
4. Вовканич С. Розвиток інтелектуального потенціалу та зовнішньоміграційні процеси / С. Вовканич, Х. Копистянська, Л. Ноджак // Регіональна економіка. – 2004. – № 2. – С. 23-35.
5. Пастернак-Таранушенко Г. Демографічна складова економічної безпеки / Г. Пастернак-Таранушенко // Вісник Академії наук України. – 2005. – № 11-12. – С. 23.
6. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / [С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко та ін.]; за заг. ред. Б. М. Данилишина. – [2-ге вид.]. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 620 с.
7. Концепція демографічного розвитку України на 2005-2015 рр. // Демографія та соціальна економіка. – 2005. – № 1. – С. 5-22.